

als 3 m., que correspondria a l'amplària màxima de la façana del monument. El frontó descansaria sobre la cornisa de l'entaulament, decorada amb la mateixa motllura que apareix als dos costats superiors del triangle, i per sota estaria el dintell, on figuraria la inscripció funerària amb el nom del difunt. Per sota s'alçaria la façana del monument, amb la porta d'entrada possiblement limitada per pilastres estriades. La resta de la construcció estaria formada per carreus, dels quals encara pot trobar-se algun per la zona. El teulat, amb coberta a dues aigües, estaria format per teules sobre un entramat de bigues de fusta.

El monument degué estar situat a la vora del camí d'accés a la vil·la, que devia arrancar de la propera Via Augusta, veritable eix de comunicacions de l'època a les nostres comarques, el pas de la qual per terres convingues tenim documentat per mitjà d'un fragment de mil·liari trobat a la vora d'El Pont de la Pedra Llarga, el topònim del qual evidència la seua existència. La presència d'un monument funeràri d'aquesta entitat no és estrany en aquesta zona, ja que no molt lluny, a Cabanes, hi ha un arc que possiblement tingué també aquesta mateixa funció, i a Castelló de la Plana coneixem una edícula de semblants característiques però de menor tamany; més al Sud, ja a les proximitats de la ciutat de Saguntum, hi ha altres mausoleus a La Vall d'Uixó i Almenara; també a La Iglesuela del Cid, ja en terres terolenques, degué haver un altre monument de semblants característiques.

L'interés de la peça, cúnica al País Valencià per les seues característiques, està en els motius funeràris que hi apareixen representats. La corona amb una cinta nugada és un motiu prou corrent en aquest tipus de representacions, i la trobem, per exemple, al frontó d'un monument molt semblant d'*Emerita*. Amb aquest símbol representatiu de la victòria pretén manifestar-se el triomf sobre la mort (*corona vitae*). Per

tal de personalitzar aquesta idea, el bust del difunt apareix representat al seu interior. La figura que apareix a la seua esquerra deu correspondre a una divinitat relacionada amb la mort. El fet que aparega amb el cap cobert per un mantell fa pensar en la possibilitat que es tracte del geni de l'hivern (*hiems*), època de l'any en què sembla acabar-se la vida vegetal a la naturalesa i que s'associa sovint amb la mort. La representació del cicle de les quatre estacions és un motiu prou corrent als mosaics d'Hispania, on es coneixen uns quaranta casos, entre els que podem citar alguns d'*emerita*, *Itàlica* i *Corduba*. També apareix en alguns sarcòfags, com per exemple, a Hispania, els d'*Emporiae* i *Barcino*, amb semblants atributs.

Aquesta figura pot correspondre també a una representació d'*Attis*, divinitat frígia que apareix sovint al repertori iconogràfic de l'art funeràri romà. En el seu caràcter de déu de la vegetació se li associa a l'hivern, cosa per la qual en ocasions es confon la seua representació. La introducció del seu culte en Roma, amb el de *Cybeles*, el qual s'associa, fou primerenca, essent acceptat oficialment a la religiositat romana per l'emperador Claudi. La major part de les seues representacions no són signes de culte, sinó que apareixen en monuments funeràris com a deïtat protectora dels mots. La suggestiva personalitat d'*Attis* com a déu de la mort i la resurrecció explica que els romans l'acceptaren com a emblema d'eternitat, i vesqueren en ell una sort de geni protector de la mort. La seua figura va entrar a formar part del repertori iconogràfic habitual a l'art funeràri romà, convertint-se en molts casos en un símbol -com la mateixa corona-, sense que la seua presència signifiqués sempre l'adhesió al culte misteriós en el seu sentit més profund.

El seu culte tingué una àmplia difusió a Hispania, especialment a les zones més romanitzades. Així tenim representacions seues

a monuments funeràris en La Torre dels Escipions (Tarragona), de la primera meitat del segle I d. E., i el mausoleu de Sofuentes (Saragossa), de la segona meitat d'aquest mateix segle. També, a la necròpolis de Carmona (Sevilla), en La Tumba de l'Elefant, hi ha un santuari amb representacions d'aquesta divinitat. La seua iconografia és prou variada, però a les representacions funeràries apareix tocat normalment amb barret frigi (*cucullus*). Certa semblança amb la nostra figura present l'*Attis* funeràri de *Barcino*, ja de la segona meitat del segle III d. E.

L'estat fragmentari de la peça el desgast de la figura i la falta d'altres atributs més explícits fan insegura la seua identificació. Quant a la seua datació, la seua aparença tardana sembla que correspon a un cert caràcter groller propi de l'art provincià, més que a una veritable cronologia baix-imperial. Per altra banda, el context arqueològic que proporciona la vil·la d'Els Tossalets, sobre materials recollits en superfície, permet establir el període de la seua ocupació des d'època d'August fins a la segona meitat del segle III, fixant el moment més modern la presència de sigil·lata clara C, i estant absents altres tipus ceràmics característics del segle IV. Sembla que, com tants altres jaciments hispano-romans de les nostres comarques, també la vil·la d'Els Tossalets, possiblement propietat d'algun ric terratinent, es degué veure afectada pel fenomen de deshabitació que ocasiona la crisi de la segona meitat del segle III. Per aquestes raons, el mausoleu de què degué formar part aquest relleu deu datar-se a gans trets entre el moment d'apogeu d'aquestes vil·les, al segle II, i la primera meitat del segle III."

Ferran Arasa i Gil

Centro de Estudios del Maestrazgo

Boletín nº 6, abril-junio 1984

El Relleu Hispano-romà d'Els Tossalets
(Les Coves de vinaromà)